

12. Uebersberger H. Das Russische Kriegsziel. Vortrag im Industriellen Klub am 17 Februar 1916. — Wien, 1916.
13. Uebersberger H. Österreich zwischen Russland und Serbien. Zur Südslawischen Frage und der Entstehung des Ersten Weltkrieges. — Köln, Graz, 1958.
14. Voigt G. Russland in der deutschen Geschichtsschreibung: 1943–1945. — Berlin, 1994.
15. Wakounig M. Franz de Paula Prinz von Liechtenstein // Kastner G., Suppan A., Wakounig M. (Hrsg.): Osteuropäische Geschichte in Wien. 100 Jahre Forschung und Lehre an der Universität. — Innsbruck, Wien, Bozen, 2007. — S. 13–38.

Анотації

***Барвинская П. И.* Историк и политика: из жизни и деятельности Ганса Уберсбергера.**

В статье рассматривается деятельность одного из известных немецкоязычных исследователей истории Восточной Европы Ганса Уберсбергера, показана его роль в основании и развитии семинара восточноевропейской истории в Венском университете. Изображен (описан) процесс его сближения с национал-социалистами и проанализирована его деятельность в Третьем рейхе и в послевоенное время.

***Barvinska P. I.* The Historian and policy: to the life and activity of Hans Uebersberger.**

In article it is considered activity of one of leading German-speaking researchers of history of Eastern Europe Hans Uebersberger, its role in creation and development of a seminar of the East Europe history at the university of Vinna is shown. Described the process of rapprochement with national socialists and is analyzed its activity in the Third Reich and post-war time.

О. А. Бачинська

ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕНЕРАЛ-МАЙОРА ІВАНА ГАНГАРДТА НА ЧОЛІ ДУНАЙСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА

В історії козацтва можна знайти багато прикладів служби представників шляхетських/дворянських родин у козацьких військах. Здебільшого ці приклади відносяться до періоду розквіту козацької слави та існування козацької держави в XVII–XVIII ст. Однак, як відомо, козацькі формування існували й після ліквідації автономії Гетьманщини та Запорозької Січі.

Штучно створені в Російській імперії наприкінці XVIII — у першій третині XIX ст., вони входили в систему іррегулярних військ, їх керівниками призначали чиновників й офіцерів російської армії. Серед найбільш відомих в історичній літературі подібних формувань або військ, як їх називали тогочасні документи, є Чорноморське козацьке військо. Однак воно було не єдиним, створеним на території сучасної України з колишніх запорозьких козаків та їхніх нащадків, зокрема, це Бузьке, Усть-Дунайське Буджацьке, Азовське, Дунайське козацькі війська. Вивчення історії таких частин активно розпочалось з 1990-х років, а про їх керівників-отаманів у більшості випадків мало відомо й до сьогодні. Документи Державного архіву Одеської області та Центрального державного історичного архіву України в м. Києві дають змогу дещо заповнити цю прогалину, дослідивши життя і діяльність генерал-майора Івана Єгоровича Гангардта, одного з наказних отаманів Дунайського козацького війська.

14 (26) квітня 1828 року між Росією і Туреччиною почалась нова війна, протягом якої російське командування вжило низку заходів для розширення контингенту своїх військових сил. Бойові дії пожвавили надії задунайських запорожців, усть-дунайських та чорноморських козаків [1], які осіли в Бессарабії, Одещині та Херсонщині після російсько-турецької війни 1806–1812 років, на створення в краї козацького війська. Їх делегація звернулася до командування 2-ї російської армії з проханням дозволити вступити до діючих військ і в червні 1828 року отримала дозвіл. Козацькі полки формувалися не лише з задунайських, чорноморських та усть-дунайських козаків, згодом до них приєднали волонтерів з балканських країн та Молдавії, відставних солдатів, українських і російських селян і навіть коронних циган Бессарабії. На середину 50-х років XIX ст. населення війська складало понад 12 тисяч чоловіків і жінок, більшість з них були українці — 34 %, 27,8 % — молдовани, 15,5 % — росіяни, 22,7 % — цигани [2].

В адміністративному і військовому відношенні Дунайське військо підпорядковувалось новоросійському і бессарабському генерал-губернатору. Місцеве управління здійснювалося Військовим правлінням на чолі з наказним отаманом, який призначався урядом. Військове правління поділялось на цивільну

і військову частини. У станицях керування відбувалось виборними станичними отаманами. Штаб і Військове правління знаходились в м. Акерман, з 1857 року — в станиці Миколаївці-Новоросійській.

Мешкали дунайські козаки у станицях Аккерманського повіту Бессарабії — Акмангіт, Старокозаче, Волонтирівка, Петрівка, Михайлівка, Миколаївка, Ново-Троїцька, Костянтинівка, Фараонівка, Каїри, Миколаївка-Новоросійська (тепер у Саратському, Білгород-Дністровському, Кілійському, Татарбунарському районах Одеської області та районі Штэфан Воде Республіки Молдова).

Служба тривала 30 років: 25 років — польова, 5 років — внутрішня, але козаки виконували її значно довше установленого часу. Одним із випробувань для дунайських козаків стала Кримська війна 1853–1856 років, під час якої вони в тому числі захищали Одесу. Саме тут дунайці зустрілись з тоді ще полковником Іваном Єгоровичем Гангардтом.

У листопаді 1853 року Одеса почала готуватися до захисту в разі нападу ворога. Для підготовки оборони міста була створена комісія на чолі з І. Є. Гангардтом. Сучасники зазначали, Іван Єгорович був “невтомним служакою, який вклав чимало енергії та праці у справу підготовки міста до зустрічі ворога” [3]. У розпорядженні Гангардта перебували козаки Донського полку № 47, а також й сотні 2-го Дунайського полку під командуванням В. С. Тіханова. За “Диспозицією захисту м. Одеси в разі нападу ворога” козаки зайняли прикордонну й аванпостну лінію від Карантинної гавані до Люстдорфу і далі до гирла Дністра. Саме тут вони зустрічалися з козаками 1-го Дунайського полку, яким командував підполковник Ф. Л. Тухолка. Сотні 1-го полку займали також аванпости на дунайських островах, допомагали переправі російських військ через Дунай, несли кордонну службу в Ізмаїлі, Тульчі та Ісакчі, складали спеціальну ракетну команду, яка діяла за Дунаєм у складі загону генерала О. І. Ушакова [4].

Полковник Іван Єгорович Гангардт займав посаду чергового офіцера при новоросійському та бессарабському генерал-губернаторові і, як зазначалося вище, керував захистом Одеси у Кримській війні. Людина освічена, з військовим і бойовим досвідом, до того ж обізнана з життям Одеси внаслідок того,

що його брат Єгор Єгорович з 1845 року служив у штаті новоросійського та бессарабського генерал-губернатора. Брати походили з дворян Курської губернії і обидва пройшли шлях від унтер-офіцера до генерал-майора. До речі, саме Єгор Єгорович у 1851 році склав один з перших проектів освітлення вулиць Одеси спиртом, допомагав у доставці продовольства та захисті м. Севастополя під час Кримської війни 1853–1856 років [5]. Згодом у 1864 році він став “правителем” Київської, Волинської та Подільської губерній, а з 1867 року — губернатором Бессарабії.

Іван Єгорович народився близько 1808 року і був найстаршим з трьох синів в родині. В грудні 1824 року він поступив у Новгородський кірасирський полк (Його імператорської Величності Великої княгині Олени Павлівни). Брав участь у військових діях під час повстання в Польщі 1830–1831 роках під керівництвом барона Д. Є. Остен-Сакена. За відмінну службу нагороджений орденом Св. Анни IV і III ступеня, срібною медаллю “За взяття Варшави”. У 1832 році він був переведений до Генерального штабу і з цього часу займався збиранням відомостей для квартирування військ у різних губерніях Росії, складав військово-статистичні описи Мінської, Київської, Лівонської та Курляндської губерній. За відмінну службу Іван Гангардт отримав чин капітана, нагороджений орденами Св. Володимира IV ступеня та Св. Станіслава II ступеня. Згодом у 1843 році Іван Єгорович був відряджений керівником для навчання зйомки офіцерів і топографів Генерального штабу, а у 1844 році став помічником начальника топографічної зйомки Подільської губернії, у 1847 році — начальником межування земель Кавказької області. За свою службу отримав орден Св. Анни II ступеня, чин полковника і за вислугу в офіцерських чинах 25 років — орден Св. Георгія IV ступеня. Іван Єгорович був одружений на дочці колезького асесора Івана Піонтковського — Шарлотті-Луїзі, лютеранського сповідання. Його дружина мала дім і сад в м. Аккермані. У них в родині було семеро дітей — шість синів і одна дочка.

В 1854 року полковник Іван Єгорович став наказним отаманом Дунайського війська (з 1859 року — генерал-майор). Він відразу ретельно взявся за справу впорядкування життя козаків. Спочатку, у 1855 році, скориставшись зацікавленістю ко-

мандування Південної армії в розширенні військових контингентів, він вирішив збільшити земельний фонд дунайців, якого було недостатньо для нормального ведення господарства. Запропонований ним проект передбачав передачу війську “шаганських, вилковських та інших прибережних з островами в гирлі Дунаю” земель, що давало змогу, на думку Гангардта, звільнити казну від допомоги козакам, сприяти “процвітанню” війська і дозволяло поставити армії “п’ять бравих полків” та “пішу міліцію”. Проте командуючий Південною армією М. Д. Горчаков заявив, що цього “запорожці не варті”. Через п’ять років Гангардт знов звернувся з подібним проектом збільшення землі, мотивуючи це тим, що інакше козаки “ніколи не вийдуть з бідності”, але й ця його пропозиція була відхилена. Тоді Гангардт вирішив переселити козаків з густонаселених станиць в малозаселені, таким чином перерозподілити земельні ділянки, тому що у війську нерівномірно розподілявся земельний фонд між станицями. Однак і після цього козаки користувались ділянкою у 8–10 десятин, що офіційно визнавалось “дуже недостатньо для хліборобства та сінокосу” [6].

За “Положенням про Дунайське козацьке військо” 1844 року передбачалося відкриття станичних шкіл і військового училища. Через те, що військо не мало відповідного приміщення для останнього, справу було відкладено. Поновив питання про відкриття училища Іван Гангардт. У 1861 році училище було відкрито в Аккермані. Гангардт склав для нього навчальну програму та передав у бібліотеку власне зібрання літератури і наочних посібників, які привіз з Лондону, Парижу, Лейпцигу. Серед іншого тут були підручники, енциклопедії; глобуси, астрономічні, географічні, топонімічні карти, мікроскопи, барометри, електричний телеграф тощо [7]. Бібліотекою училища могли користуватися також усі бажаючі.

На долю Гангардта випало займатися переселенням козаків (за бажанням) з Азовського і Дунайського військ у передгір’я Кавказу, для чого він у 1862 році спеціально їздив оглядати територію між річками Пшишемі, Ілезі та Адагумом.

Займався Іван Єгорович Гангардт справою реорганізації Дунайського війська через неспроможність козаків самостійно, без підтримки казни виставляти два повноцінних полки на службу. Ним був складений проект, за яким зменшувався керівний

склад Військового правління, що значно зменшило витрати на утримання адміністрації [8].

Однак проєкт не вступив в дію, тому що у 1868 році через загальну військову реформу в Російській імперії Дунайське військо було розформовано, а дунайські козаки переводились на стан селян-власників. Іван Єгорович Гангардт згодом (з 1872 року) став головою місцевого управління та Поважним мировим суддею м. Аккерман.

Література

1. Задунайські запорожці — козаки з Задунайської Січі (Дунавецької Січі, Туреччина), які протягом 1820-х років перейшли до Російської імперії; усть-дунайські та чорноморські козаки — ті, що служили в Усть-Дунайському Буджацькому війську під час російсько-турецької війни 1806–1812 рр. та Чорноморському козацькому війську під час російсько-турецької війни 1787–1791 рр.
2. Бачинська О. Дунайське козацьке військо 1828–1868 рр. (До 170-річчя заснування): Монографія. — Одеса: Астропринт, 1998. — С. 39, 68–69.
3. Черемисин В. М. Одесса в истории русских войн. К 50-летию Крымской войны. — Одесса, 1894. — С. 59, 63, 65.
4. Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 7, зв., 35.
5. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 140. — Спр. 23 за 1868 р. — Арк. 4–25.
6. Там само. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 32; Комунальна установа “Ізмаїльський архів”. — Ф. 755. — Оп. 1. — Спр. 169. — Арк. 71–72; Спр. 176. — Арк. 1–5.
7. Егунов А. И. Число учащихся и учащих в учебных заведениях Бессарабии // Записки Бессарабского областного статистического комитета. — Кишинев, 1864. — Т. 1. — С. 43–44.
8. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. — Ф. 245. — Оп. 2. — Спр. 63. — Арк. 1–4, 25–26, 30–33, 44–47; Оп. 3. — Спр. 84. — Арк. 9–21.

Анотації

Бачинская Е. А. Деятельность генерал-майора И. Гангардта во главе Дунайского казачьего войска.

В статье освещается деятельность генерал-майора И. Гангардта во главе Дунайского казачьего войска, существовавшего в Южной Бессарабии в 1-й половине XIX в. Рассматриваются вопросы участия дунайских казаков в обороне Одессы во время Крымской войны 1854 года.

Bachinskaya E. A. Activity of general major I. Gankardta in charge of Danube Cossack army.

The article is devoted to the activity of general major I. Gankardta in charge of Danube Cossack army, which existed in South Bessarabia in the early 19th century. Questions of Danube Cossacks' participation in the defense of Odessa during the Crimean war in 1854.

І. Б. Кривдіна

**ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА
ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З НАРОДНИМ РУХОМ УКРАЇНИ
(1989–1999 рр.)**

В науковій літературі багато дослідників зверталися до вивчення особи В'ячеслава Максимовича Чорновола — відомого правозахисника, політика, журналіста й громадського діяча. Найбільшу увагу приділялося його правозахисній та журналістській діяльності. В свою чергу, політичну діяльність, яка була тісно пов'язана з існуванням Народного Руху України, висвітлено фрагментарно. Тому й вважається доцільним зупинитися саме на зазначеному аспекті прояву особистості В. Чорновола.

Розгляд та аналіз поглядів В. Чорновола-політика, його різнопланової діяльності на політичній арені України, а також вплив на розвиток політичних ідей в нашій державі та можливе їх застосування на практиці сучасними українськими політиками й є науковим завданням автора статті.

Стислий огляд останніх досліджень та публікацій за даною тематикою має такий вигляд: існують два ґрунтовних збірники, які широко репрезентують особу В'ячеслава Чорновола — “Твори: у 10 томах” та “Пульс української незалежності: Колонка редактора” [1]. Основні публікації про В. Чорновола містяться в монографіях з загальних питань політичного життя України (Гончарук Г. І. “Народний рух України. Історія”, Касьянов Г. В. “Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років в Україні”, Курносів Ю. О. “Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х років ХХ ст.)” та у публіцистичних статтях в різноманітних періодичних виданнях [2].

Серед невіршених раніше частин загальної проблеми слід виділити такі: визначення ідеологічних засад діяльності відо-